

Tijdschrift

VAN HET EUROPEES GENOOTSCHAP
VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE

VOL. XIX (oktober 1969) N° 10

Tijdschrift: MOORS E., Oude Antwerpsebaan, 161, MECHELEN

Bijdrage: Beschermend lid : minimum 200 fr. te storten aan
Lid : 150 fr.

LE MAIRE, P., 53 de Broquevillelaan, Brussel 15 of
op P.C.R. 8460.38 van het genootschap te Brussel of
via de Afdelingen

Nederlandse leden: briefwisseling aan MOORS, E.,
Oude Antwerpsebaan, 161, MECHELEN

DE HAVEN VAN OSTIA, HAAR MUNT EN DE ROMEINSE MUNTEN WAAROP ZE AFGEBEELD STAAT

I. Inleiding

Indien het waar is dat de numismatiek mag beschouwd worden als een kunst op zich zelve en dat ze van hetzelfde kunstgehalte is als de heraldiek, de zegelkunde en de oorkondenleer, dan is ze terecht een der merkwaardigste bronnen van de geschiedkundige navorsing.

Zij brengt inderdaad een zekere luister bij, even belangrijk als de teksten en de archeologische vondsten uit het leven van vervlogen eeuwen. Zij roept vooral een tijdperk voor de geest waarin de beeldhouwkunst en het portret slechts sporadisch aangewend werden en tenslotte bezorgde ze ons de karaktertrekken van vermaarde personages die, zonder de numismatiek, ons vaak slechts op een gebrekkige wijze zouden overgeleverd zijn.

Naast deze afbeeldingen zijn de munten voor ons ook een waardevolle getuigenis van gebeurtenissen uit het handels-, artistieke-

en rituele leven, zelfs tonen ze ons het dagelijks doen en laten van de volkeren uit de oudheid.

Het was een der grote bekommernissen van Mijnheer MILLIAU, duidelijk het nauwe verband te onderlijnen dat er bestaat tussen de numismatiek enerzijds en het milieu waar de munten van de verschillende romeinse, griekse en gallo-romeinse munten werkplaatsen werden uitgegeven, anderzijds.

Het is in het licht daarvan dat hij zich toegelegd heeft op het onderzoek van enkele munten die geslagen werden te Lyon, Rome en Ostia en die nauwkeurig en op een merkwaardige wijze de haven van deze laatste stad weergeven.

Met de hem kenmerkende bekommernis om het detail, is hij er toe gekomen de geschiedenis te bestuderen van wat eens het belangrijkste handelscentrum was rondom het middellandse zee gebied. Het is met aantekeningen en schetsen, die hij over dit onderwerp maakte, dat we ons betoog verder zullen zetten.

II. De munten

Als inleiding, onder begunstiging van enkele munten die geslagen werden in de ateliers van Rome en Lyon en die de haven van Ostia afbeelden, gaan we ons toeleggen op enkele problemen die de aandacht weerhouden hebben van talrijke archeologen en waarvan het oordeel der grootste specialisten ter zake, nog steeds uiteenlopend is. Terzelfdertijd zullen we de stad Portus bespreken alsmede de munten die in de stad Ostia zelve geslagen werden.

Het is zonneklaar dat de haven van Ostia gedurende verscheidene eeuwen een van de bijzonderste inrichtingen van het romeinse keizerrijk was. De sporen die men er van teruggevonden heeft en de recente opgravingen hebben ons een hoe langer hoe meer opzienbarend getuigenis gebracht. De munten en penningen tonen ons trouwens op een uiterst beeldrijke wijze, meerdere aspecten van deze havenvestiging aan. Intussen beletten de vervormingen, die de antieke stempelsnijders aan de realiteit hadden gebracht, in deze numismatische dokumenten het uitdrukkelijk bewijs terug te vinden van de oude aanleg der dokken en van de hen omringende gebouwen.

Het is vooral naar het einde van de 18^e eeuw en het begin van de 19^e dat er opgravingscampagnes ondernomen werden van waaruit verslagen en tekeningen werden gepubliceerd, zelfs de Staat wijdde er navorsingen aan in 1870. Inmiddels had de familie TORLONIA bezit genomen van een groot gedeelte van het oude havengebied en de hindernissen die de Torlonia's steeds in de weg legden bij het uitoefenen van het archeologische werk, waren voor een groot deel oorzaak van de vaagheid van zekere besluiten die door de archeologen uitgebracht werden.

Sedertdien weet men echter met zekerheid welke de juiste omtrekken waren van de twee dokken die gedurende een lange periode een gelijktijdige activiteit hadden.

In onderhavig geval betreft het hier het dok dat door Claudius gegraven werd een tweetal mijl ten noorden van de Tibermonding en verder het Trajanus dok, dat samen met het eerste dok, één gesloten binnendok vormde.

De haven van Claudius stond in verbinding met de zee. Meerdere schrijvers uit de oudheid geven er ons een beknopte beschrijving van en Suetonius merkte al zo op, in een levensbeschrijving over Claudius « Twee cirkelvormige vangarmen werden bij de ingang van de zee, waar het water diep was, gebouwd terwijl eveneens een golfbreker werd aangebracht. Om deze golfbrekers een stabiele fundering te geven werd er het schip, dat de grote obelisk uit Egypte had meegebracht, gezonken. Bovenop werd een grote toren opgericht, naar het model van de vuurtoren van Alexandrië, derwijze dat de schepen hun koers konden richten naar deze lichtbaak ».

Een bezoek ter plaatse geeft nog steeds een realistische indruk der afmetingen van deze haven. Alzo is er een bepaalde verhevenheid van het terrein, nu « monte Giulio » genoemd, die vroeger het rechterhavenhoofd was.

Een ander heuveltje, Monte dell' Arena, was de plaats van de oude vuurtoren en men kan er uit afleiden dat deze vuurtoren zich dus bevond op een eiland dat gescheiden was van de twee havenhoofden door twee vaargeulen. Trouwens is de vuurtoren de enige konstruktie der haven van Claudius waarvan we duidelijk het tracé kennen.

Opdat deze nieuwe haven volledig benut zou worden was er een verbinding over het water met Rome noodzakelijk. Zo liet Claudius, om deze verbinding tot stand te brengen, twee kanalen graven van de Tiber naar de zee. Misschien was er één bestemd voor de schepen die de stroom opvoeren en het andere voor deze schepen die de zee terug kozen. De haven stond ook in verbinding met Rome zowel over land als over het water, zoals dit ook het geval was met de stad Ostia zelve. Tussen de beide vestigingen liep een rechtlijnige weg doorheen een eiland, omsloten door beide armen van de stroom. Dit kleine eiland kreeg de naam van Isola Sacra. Claudius had gehoopt een veilige natuurlijke haven te hebben geschapen voor de vloot die Rome moest bevoorraden en hij was de mening toegedaan dat hij deze haven tegen overstromingen gevrijwaard had. Nochtans, volgens gegevens van Tacitus werden er binnen de landhoofden 200 schepen vernietigd in het jaar 62. Dat was ongetwijfeld een der redenen die Trajanus er toe bracht een gesloten binne-dok aan de haven van Claudius toe te voegen. We vinden deze haven afgebeeld op een muntstuk geslagen in 112, met de vermelding Portus Trajani. De gekozen ligging van dit dok werd bepaald door de ontwikkeling der grote gebouwen rondom Claudius haven. Haar zes-

hoekige vorm was zeer praktisch voor het aanleggen der schepen en de plaatsing van de pakhuizen : de lengte van iedere zijde was 358 m en de diagonaal 716 m, de totale oppervlakte bedroeg 322.000 m². De functie van de haven was zeer praktisch, aan iedere dokzijde stonden, evenwijdig met de kaden, horrea opgesteld. Het waren lange reeks gelijkvormige kamers die openden langs de portiek of de overdekte galerijen.

De gebouwen hadden doorgaans twee verdiepingen en de toegang tot de eerste verdieping geschiedde minstens in één geval, door middel van een helling. Deze gebouwen waren ongetwijfeld bestemd voor het opslaan van graangewassen. De eerste verdieping werd ook als schuur gebruikt. In de haven waren de steunmuren gevormd uit brede blokken travertino, waarin in het midden een gat gemaakt was om de meertouwen te kunnen bevestigen.

Het is spijtig dat de kunstenaar die de tekening maakte voor de herdenkingsmunten van Trajanus minder begaafd was dan deze die de bronzen munten voor de haven van Claudius graveerde. Hierdoor kennen we de details der haven van Trajanus niet, zoals we die graag hadden afgebeeld gezien, maar er bestaan enkele bas-reliefs die er meer nauwkeurigheden over geven. De eigenlijke opgravingen laten toe een groot deel van de rijke konstrukties die opgericht waren rond het dok en in het bijzonder tussen dok en binnenhaven, te reconstrueren. Alzo bezat de kleine stad, opgericht nabij de haven, een forum dat omgeven was met dokken, een basiliek en andere openbare gebouwen, men heeft zelfs gedacht aan het bestaan in dit zelfde stadje, van een keizerlijk paleis.

Onder Constantijn was de stad belangrijk genoeg om een volledige onafhankelijkheid te verwerven. De kleine stad was omgeven met wallen die op het einde van de 4^e eeuw gebouwd waren. De opbouw van Portus verschilde niet van deze van Ostia. Wanneer de pakhuizen van Ostia volgepropt waren had Rome voor zijn proviander-ring nog steeds opslagruimte ter beschikking in de haven van Portus.

Portus werd bezet en geplunderd door Alarik in 408 doch kende nadien nog een zekere wederopstanding na het vertrek van de invaller. Maar de vervreemding van de haven van Claudius, vervolgens zijn verzanding en de oorlogen die het teloorgaan der hulpbronnen van Rome meebrachten, leidden tot het verval van Portus en men mag zeggen dat de verzanding totaal was in de 8^e eeuw.

III. Enkele voorbeelden van geslagen Ostia-munten

1. Brons van NERO, geslagen in 64, met aan de bovenkant het inschrift R/AVGVSTI en op de afsnee S/POR/OST/C (portus Ostiensis Augusti Senatus Consulto).

Het betreft hier een zicht in vogelvlucht van de Claudius haven, waarop we twee kromme havendammen bemerken. Het rechter

havenhoofd is schijnbaar gesteund door gewelven die het binnen-dringende zand in de haven moeten toelaten even gemakkelijk terug te verdrijven. Aan het maritieme einde van deze havendam merkt men het beeld van Triton, en aan het linker uiteinde een tempel met zuilengalerij met ervoor een personage dat offert aan een altaar. Het overige gedeelte van het havenhoofd is ingenomen door twee lange gebouwen, portieken of misschien wel pakhuizen. Tussen beide havenhoofden een kolossaal standbeeld, waarschijnlijk een keizer voorstellend (Claudius of Nero). Het beeld schijnt te rusten op een voetstuk van 2 verdiepingen hoog. Het is evenwel mogelijk dat dit personage voorgesteld is door een standbeeld opgericht op de vuurtoren, zoals dit te zien is op een bas-relief in het museum Torlonia. Links van het standbeeld een koopvaardij-schip dat de haven binnenvaart, rechts een galei, waarschijnlijk een triereem dat, enkel met het hulpzeil, de haven uitvaart. Dit bewijst het bestaan van een politievloot zowel in de haven als op de scheepvaartroute. In de haven liggen 4 koopvaardij-schepen waarvan alle zeilen gereefd zijn. Het scheepje in het linker binnengedeelte, waarin men twee roeiers bemerkt, is ongetwijfeld een dezer kleine boten die voor de havenhulpdiensten gebruikt worden.

Er bestaan verscheidene gravures van dit stuk die lichtelijke verschillen vertonen voor wat betreft het aantal en de wijze waarop deze schepen in de haven gemeerd zijn. De figuur die vooraan ligt met links een dolfijn en rechts een roer, zou een havengod kunnen zijn. Neptunus hield waarschijnlijk een drietand vast, de dolfijn, de zee verzinnebeeldend, kan enkel op de Tiber terug slaan.

2. Een sestertium van Trajanus die werd uitgegeven in het jaar 113 of een weinig later. Hier zien we de haven van Trajanus als zeskantig dok waarin drie koopvaardij-schepen gemeerd liggen. Met moeite herkent men de gebouwen die de haven omringen en het zijn vermoedelijk pakhuizen. Het is echter ook mogelijk dat de gebouwen aan de linkerkant, met een meer getekende persoonlijkheid, het keizerlijk paleis zouden kunnen zijn. Aan ieder uiteinde van de haveningang en ten minste op nog twee andere hoeken, bemerkt men zuilen waarop standbeelden rusten.

3. Een sestertium van Antonius Pius, geslagen tussen 145 en 161. Hij stelt de godheid Annona voor, rechtstaande, in de linker hand een roer en in de rechterhand een Papyrusrol houdend. Dit zou de tussenkomst kunnen voorstellen van de administratie in de kosten van het aanmunten. Links een achtersteven van een schip getooid met een apluster (palmvormige versiering, normaal kenteken van Ceres) en een deel van een ander schip dat een modius (schepel) schraagt, met korenaren en een klaproos. Op het achterplan rechts de vuurtoren van Claudius met een lichtbaak, deze konstruktie telt 4 verdiepingen (de vierde is verborgen achter het roer). Deze voorstelling van de vuurtoren kan in overeenstemming gebracht worden

met de restauratie die Antonius Pius er deed aan uitvoeren. Het opschrift luidt : R/ANNONA/AVG/FELIX/S/C.

4. Een bronzen medaille geslagen in 191 door Commodus. Men leest er : VOTIS/FELICIBVS. Het is een algemeen zicht op de haven. Rechts de vuurtoren van Claudius, rechts hiervan de keizer gekleed als opperpriester offerend aan een driepotig altaar, naast hem een niet nader geïdentificeerd personage, in het veld een groot schip met volle zeilen. Achter op het kasteel zit Jupiter Serapis. Naast de koopvaardijsschepen twee kleine boten en onder een galei met drie roeibanen die, evenals op de stukken van Nero, de verzekerde bescherming der graanschepen door de vloot, voorstelt.

Op het voorplan, een dode os op de oever, boven links een offer-schaal, gebruikt bij het offer. Het betreft hier misschien een offerande voor Serapis, maar het is ook mogelijk dat het een stierslachting te Cybele voorstelt (taurobolium).

IV. Historisch verband

Het muntatelier van Ostia werkte van 309 tot 313, tijdens de Constantijnse periode. Het is van belang hier even een kort overzicht van de gebeurtenissen te geven, die het keizerrijk tijdens deze periode omver wierpen en die de kortstondige werking van dit munt-werkhuis verklaren. Inderdaad, tijdens de constantijnse periode volgden verschillende regeringen elkaar op en zelfs tot in 313 waren er verscheidene gelijktijdige keizerrijken. B.v. Licinius en Constantijn waren samen aan het bewind tot in 324.

De periode van 320 tot 324 was er trouwens ene van grote activiteit voor alle romeinse muntwerkplaatsen waarin tevens het atelier van Ostia werd gesloten en dat van Arles geopend werd. Indien we de feiten chronologisch onderzoeken, dan stellen we vast dat sinds 309 de verschillende consulaire machtsoverdrachten gemakkelijk de grote varieteit van de muntaanmaak kunnen rechtvaardigen : in 309 b.v. zetelen er twee consuls te Rome : Marcus Aurelius Valerius Maxentius II en Marcus Valerius Romulus II.

In het Oosten daarentegen zetelden Licinius Augustus Constantinus en Caesar.

Galerius die regeert over het keizerrijk, moet de rivaliteit trotseren van Maximus Daza, die de belangen van het oosterse keizerrijk behartigt. Hij drijft handel met hem tot in het jaar 309. Van dan af laat Daza aan Galerius weten dat hij door zijn troepen als enige keizer verheven wordt en voor hem moet onderdoen. Galerius schijnt zich echter niet te willen onderwerpen aan een opstandig keizer en kent dezelfde keizerlijke rang toe aan Constantijn. Van dan af werden er in het keizerrijk 4 heersers erkend door Galerius : hijzelf, Licinius, Maximus Daza en Constantijn en anderzijds 2

heersers die afgezonderd zijn van hun staat : Maxentius in Italië en Alexander in Afrika.

Deze stand van zaken vindt zijn weerspiegeling in de muntuitgifte ; Maxentius slaat enkel munten voorzien van zijn naam en met deze van zijn zoon Romulus, Alexander doet het enkel met zijn naam. Na de maand mei 309 laat Constantijn, nog steeds heiden maar de Christenen gunstig gezind, in zijn muntateliers van Gallië stukken slaan met zijn beeldenaar onder het teken van Mars of de Zon. Eenmaal als keizer erkend door Galerius en heerser over het westerse keizerrijk dat Bretagne, Gallië en Spanje omvatte, laat Constantijn een nieuwe soort van gouden standaard aanmaken nl. de SOLIDUS of het 72^e deel van een gouden pond met een gewicht van 4,55 gr. Hij blijft verder AUREI uitgeven, van een 60^e deel van een pond, om deze te kunnen omwisselen buiten de grenzen van zijn rijk. Een gewichtsvermindering van de bronzen munten wordt in zijn staten doorgevoerd. Het gewicht dezer stukken wordt gebracht op 4,5 gr.

Einde 309 sterft Romulus, zoon van Maxentius. Dit overlijden valt samen met het sluiten der muntwerkplaats van Aquileja en deze van Ostia.

Inderdaad, de munten van Divus Romulus verschijnen enkel te Rome en te Ostia. In de staten van Maxentius zijn er 3 ateliers geopend : Rome, Aquileja en Ostia.

In 310 zijn nog enkel de werkplaatsen van Rome en Ostia geopend.

In 311 tot in de maand september was Valerius Maxentius Augustus II consul te Rome en daarna werd het consulaat gezamenlijk waargenomen door Eusebius en Cacionius Rufius Volusianus. Op 5 mei van ditzelfde jaar sterft Galerius, na een bewind van 8 jaar.

In 312 zal Marcus Aurelius Valerius Maxentius Augustus IV alleen consul blijven tot aan zijn val op 27 oktober.

Inderdaad, zowel Constantijn als Maxentius hebben zich op de oorlog voorbereid. Maxentius verzamelde te Rome de voorraden van de dienst voor proviandering der stad en verenigde de troepen van Italië en Afrika. Constantijn viel Italië binnen, nam het muntatelier van Aquileja in bezit, marcheerde verder naar Rome en liet als zinnebeeld van zijn legioenen, het christusteken aanbrengen op de schilden zijner soldaten. Van uit Rome vertrekt Maxentius om verder slag te leveren maar sneuvelt spoedig aan de Tiber. Het wordt een zegepraal voor Constantijn die op 29 oktober plechtig zijn intrede doet in Rome en er herdenkingsmunten laat slaan. In 313, onder de regering van Constantijn, telt men tot in de maand juli, de volgende muntateliers : Londen, Trier, Lyon, Ticinum, Rome, Aquileja en Ostia.

Hierna volgen enkele details over de organisatie van deze muntwerkplaatsen. Aan het hoofd van ieder atelier stond een PROCURATOR MONETAE of een PRAEPOSITUS MONETAE die, de ene of de andere,

verantwoordde aan de centrale administratie. Aan het hoofd van deze administratie, (die nagenoeg overeenstemde met ons ministerie van financiën) stond een der hoogste dignitarissen van het keizerrijk: de RATIONALIS SUMAE REI of de COMES SACRUM LARGITIONUM. Het was van uit zijn bureel dat de modellen van de stempels naar de verschillende werkplaatsen werden verzonden. De PROCURATORES ontvingen zijn bevelen. Zij zelve hadden tussen hun ondergeschikten andere muntambtenaren waarvan aan het hoofd PRAEPOSITI stonden. Wat de OFFICINATOES betrof, dat waren de bewakers van ieder der officinas, die op de munten met volgletters aangeduid werden. Zij stonden onder het gezag van een PRAEPOSITUS, die op zijn beurt ondergeschikt was aan de PROCURATOR MONETAE. Al deze funktionarissen, tesamen met de bedienden van een Munthof, vormden de FAMILIA MONETALIS. In ieder atelier was er een persoon aan wie de aanbestedingen werden gegund, MANCEPS genoemd. Hij behartigde de commerciële zaken van de onderneming en had ten zijne laste de aankoopdienst van de metalen en de verkoopdienst der munten. De indeling van de werklieden was op een eigenaardige wijze ingericht: Vooreerst waren er de SCALPTORES die onder de bevoegdheid van een ADJUTOR stonden (en die door de keizer vrijgesteld was) en van de PRAEPOSITUS die over het algemeen zelf vrijgesteld waren. Zij sneden de stempels die nodig waren om de munten te slaan in de officina en die soms gecopieerd werden buiten het werkhuis. Er waren ook de SIGNATOES die met de SCALPTORE samenwerkten bij de voorbereiding van de muntstempels. De eersten graveerden uitsluitend de teksten, de geheime letters, de afsneden en de muntmerktekens. De tweeden hielden zich uitsluitend bezig met het schetsen van het type, t.t.z. de figuur, het beeld of de vorm.

Het atelier van Ostia, waar de metalen werden gezuiverd, maakte deel uit van het Munthof. Om wettelijke koers te hebben, moesten de munten voorzien zijn van verschillende signaturen en munttekens t.t.z. gewoonlijk van de SIGNATOES en uitzonderlijk van de muntambtenaren die de uitgegeven muntenreeksen controleerden.

Tenslotte brachten ze er geheime tekens, volgletters van het muntofficina en cijfers aan. Maar bepaalde MONETARII, werklieden uit het muntatelier konden, terwijl ze in de stad werkzaam waren, aldaar valse munten vervaardigen die noch het gewicht noch het wettelijke gehalte hadden, maar waarop ze niettemin de wettelijke handtekeningen en munttekens graveerden.

Men stelt vast dat de ateliers, afhankelijk van eenzelfde kanselarij, dezelfde modellen van het type en dezelfde teksten van de te slaan munten ontvingen, maar enkele onder hen graveerden soms talrijk verschillende variëteiten van deze types en legenden op de stempels. Bij de bronzen munten kan men inderdaad goed deze stukken onderscheiden waarvan de opschriften en de types veranderd en onregelmatig zijn alhoewel ze dezelfde diameter, gewicht

en normaal gehalte bezitten en die kunnen onderworpen geweest zijn aan de controle van het wisselkantoor (de Numismarii) der munten. Vervolgens de stukken die buiten deze onregelmatigheden noch het gewicht noch het wettelijk gehalte bezitten en die dus als valse munten kunnen aanzien worden. De eersten vertonen een wisselvallig werk, een haastige aanmaak van de stempels in het werkhuis, terwijl de tweeden duidelijk een klandestiene stempelfabrikatie verraden waarvan we gerust kunnen zeggen dat dit vals geld is.

We merken dus dat het belang van de Ostia-numismatiek veelvuldig is vermits ze zowel betrekking heeft op de aanmaak van de stad zelve als met een reeks stukken die niet enkel beeldenaars van keizers of traditionele herdenkingen, maar wel aanblikken zelve van de antieke haven vertonen.

We weten dat de stichting van Ostia kan gesitueerd worden tussen 338 en 317 voor J. C. en dit gebeurde in dezelfde periode waarvan het eerste romeinse gemunt geld een voorstevan van een schip als beeldenaar had. Het was reeds in 278 v. C. dat de vloot, door de Carthagers ter hulp gezonden aan de romeinen die door Pyrrhus aangevallen waren, te Ostia het anker wierp.

In 217 is het nogmaals uit Ostia dat de levensmiddelen vertrokken die bestemd waren voor het romeinse leger dat zich in Spanje bevond en in oorlog was met Hannibal.

Men kan vandaag beamen dat Ostia de eerste expantie van Rome naar de zee kenmerkt en dat ze de ontwikkeling van deze stad en de macht, zowel op het gebied van handel als op de zeevaart, meegebracht heeft.

Oorspronkelijk nam de stad de rol van zeehaven op zich, zolang de stroom bevaarbaar was voor de romeinse handelsschepen. Inmiddels, wanneer dit laatste te belangrijk werd en de Tiber dit nog moeilijk toeliet, hernam Claudius de idee die reeds door Caesar en misschien ook wel door Augustus geformuleerd was, van in 42 te beginnen met havenwerken. Deze waren zo moeilijk en dermate kostelijk, dat de romeinen twijfelden aan de gelukkige afloop van deze onderneming. Zoals reeds gemeld, liet hij een nieuwe kunstmatige haven graven op de rechteroever van de Tiber, op een aanzienlijke afstand van de monding van de stroom. Er waren 12 jaar hard werken nodig om dit zware werk uit te voeren en Claudius zou de inhuldiging niet meer bijwonen. Het was Nero die de nieuwe haven inhuldigde en voor de gelegenheid enkele munten liet slaan met de beeldenaar van de nieuwe Portus Augusti. Tussen 100 en 106 moest keizer Trajanus de haven laten vergroten en hij voegde aan het werk van Claudius een binnendok toe dat veiliger was en een zeskantige vorm had. Hij liet een verbindingskanaal graven die de haven met de stroom verbond t.t.z. de huidige rechter arm van de Tiber, Fiumicino genaamd. De Claudius/Trajanus haven die

gelegen was midden van de Ostia kolonie bracht inmiddels, in strijd met wat men steeds geloofd heeft, geen enkele wijziging in het religieuze en burgerlijke leven, noch aan de handelsactiviteit van de stad. Ostia was met de nieuwe haven verbonden door een baan die het huidige eiland Isola Sacra doorkruiste. Dit eiland was gemakkelijk toegankelijk door talrijke bruggetjes over de stroom. De stad bleef het centrum van een bloeiend leven van stedelingen en de zetel van een ruime voedingsorganisatie, verbonden met de hoofdstad.

Dit verklaart de menigvuldigheid van haar tempels, van haar pakhuizen, haar woningen, van de rijkdom harer openbare gebouwen en de elegantie van haar verblijfplaatsen, de standing van haar winkels en de prachtige schikking van haar straten.

En hier vinden we ook een verklaring voor de steeds warme belangstelling van de keizers voor deze kolonie. Caligula voorzag de stad van een waterbevoeringsstelsel. Claudius waakte op de openbare veiligheid: het is onder zijn bewind dat de grote graansilo's ontstonden. Ostia verleende een voorlopig onderkomen aan de romeinse bevolking die door de grote brand in de stad dakloos geworden was.

Onder Trajanus vermeerderden en breidden de bouwwerken uit. Zonder onderbreking richtte men een toenemend aantal winkels, kroegen en bordelen op. Het Forum vulde zich opnieuw met openbare gebouwen. Door het oprichten van gehele wijken geeft Adrianus de stad een nieuw uitzicht: de Antoniussen gaan verder op die basis met deze urbanistische aanloop en ze vinden hun waardige opvolgers in de Severiussen.

Zoals we zagen was het Maxentius die in 309 de stad van een munt voorzag. Men neemt aan dat het einde van de stad Ostia verhaast werd door Constantijn die haar het gemeentelijk recht ontnam en dit aan Porto verleende. Deze nieuwe stad was ontstaan in de naaste omgeving van de haven van Claudius/Trajanus. Inderdaad, het schijnt dat in het begin van 314 Porto zijn eigen bisschop had en nadat het zich Portus Ostiae of Portus Augusti had genoemd kreeg het tenslotte de naam van Portus Romae. Sedertdien was het dus de haven en niet meer de stad die met Rome verbonden was.

In de 4^e eeuw nog concurreerde Ostia met Porto, want zowel de ene als de andere stad kende een intens burgerlijk en religieus leven. Na een langdurig verval dat een grote ontvolking met zich bracht en na het overwoekeren door koorts van deze streek, trachtte Ostia zich terug te herpakken dank zij de zoutwinnende industrie die er van de 13^e tot de 17^e eeuw gevestigd was. Maar het werd slechts herboren dank zij opgravingen in de 19^e eeuw en waarschijnlijk meer nog door liefhebberij dan om een hedendaagse industriële of handelsactiviteit.

Doorheen de overblijfselen van zijn monumenten en zijn documenten over opschriftenkunde valt het gemakkelijk de geschiedenis van Ostia te herschrijven. Het dagelijks bestaan van zijn 50.000 inwoners die er van de 1^e tot de 3^e eeuw leefden getuigde van een aanhoudende activiteit in deze werd weerspiegeld in een gaan en komen, zij bij dag als bij nacht, van mensen en koopwaar, van romeinen, italioten, vreemdelingen, handelaars, bedienden en kunstenaars.

Langs Ostia om passeerde alles wat diende voor de luxe van het hof en de monumentale grootheid van de stad, de weelde van de patriciërs en de proviandering van het plebs.

Men vindt er de echte bezieling terug van de romeinse stad in zijn godsdienstige-, gemeentelijk- en handelsactiviteit. Uit deze bijdrage weerhouden we in hoofdzaak twee feiten, omdat ze ons vooreerst geleid heeft in de schoot van een muntatelier dat stukken van een zeer hoge kwaliteit produceerde en die de roem van de romeinse munten zouden verzekeren.

Maar ook langs enkele andere even merkwaardige stukken om hebben we de herinnering aan een stad en een haven voor de geest geroepen, waarvan de ontsluitende overblijfselen een afdoende manifestatie van de hoge beschaving van het Latium zijn. Dat schonk ons de gelegenheid van nabij te zien hoe dicht die mensen bij ons stonden die bijna 1800 jaar vroeger leefden. Mensen die dezelfde geneugens deelden en gelijkaardige beslommernissen hadden als deze die we vandaag kennen, van mannen waarvan men vandaag nog de gelaatstreken terugvindt in de oude volkswijken van Rome (die door de urbanisatiekoorts nog niet aangetast zijn) en waarvan het profiel dikwijls herinnert aan de antieke beeldenaars die zo mooi op de munten bewaard gebleven zijn.

Verlaald: L. VAN LAEKEN

M. MILLIAU

KLEIN REPERTORIUM VAN DE HEDENDAAGSE NUMISMATIEK

ZWITSERLAND

1 CENTIME

Jaart.	Aantal	Z.S.	F.D.C.	Jaart.	Aantal	Z.S.	F.D.C.
1850	5.000.000	100	1.000	1856	2.500.000	55	400
1851		80	800	1857	1.587.000	70	500
1853	2.008.000	80	1000	1863	501.000	80	1.000
1855	500.000	150	2000	1864	501.000	100	1.000

1866	1.000.000	55	300	1919	3.000.000	1	5
1868	2.000.000	50	250	1920	1.000.000	2	10
1870	500.000	60	750	1921	3.000.000	1	5
1872	2.080.000	40	200	1924	2.000.000	1	5
1875	975.000	50	250	1925	2.500.000	1	5
1876	1.000.000	50	250	1926	2.000.000	1	5
1877	923.000	50	250	1927	1.500.000	1	5
1878	981.000	50	250	1928	2.000.000	1	5
1879	998.000	50	250	1929	4.000.000	1	5
1880	992.000	50	250	1930	2.500.000	1	5
1882	1.000.000	40	200	1931	5.000.000	1	5
1883	1.000.000	40	200	1932	5.000.000	1	5
1884	1.000.000	40	200	1933	3.000.000	1	5
1887	1.504.000	40	200	1934	3.000.000	1	5
1889	500.000	50	250	1936	2.000.000	1	5
1890	1.000.000	40	200	1937	2.400.000	1	5
1891	2.000.000	35	150	1938	5.300.000	1	5
1892	1.000.000	35	150	1939	10.000	50	300
1894	1.000.000	35	150	1940	3.027.000	1	5
1895	2.000.000	20	80	1941	12.794.000	2	1
1896	36 1.000	6.000		1942	17.969.000	2	5
1897	500.000		250	1943	8.647.000	2	5
1898	1.500.000	25	100	1944	11.825.000	2	5
1899	1.500.000	35	150	1945	2.800.000	5	35
1900	2.000.000	20	80	1946	12.063.000	2	10
1902	950.000	35	150	1948	10.500.000	—	1
1903	1.000.000	25	100	1949	11.100.000	—	1
1904	1.000.000	25	100	1950	3.610.000	—	1
1905	2.000.000	15	50	1951	22.624.000	—	1
1906	1.000.000	25	100	1952	11.520.000	—	1
1907	2.000.000	15	50	1953	5.947.000	—	1
1908	3.000.000	10	35	1954	5.175.000	—	1
1909	1.000.000	5	80	1955	5.282.000	—	1
1910	1.500.000	5	25	1956	4.960.000	—	1
1911	1.500.000	5	25	1957	15.226.000	—	1
1912	2.000.000	5	15	1958	20.142.000	—	1
1913	3.000.000	3	15	1959	5.582.000	—	1
1914	3.500.000	1	5	1962	5.010.000	—	1
1915	3.000.000	1	5	1963	15.920.000	—	1
1917	2.000.000	1	5	1966	5.030.000	—	1
1918	3.000.000	1	5	1967	3.020.000	—	1

2 CENTIMES

Jaart.	Aantal	Z.S.	F.D.C.	Jaart.	Aantal	Z.S.	F.D.C.
1850	11.000.000	20	80	1925	1.250.000	10	30
1851		20	80	1926	750.000	10	40
1866	1.000.000	35	150	1927	500.000	15	50
1870	540.000	50	350	1928	500.000	15	60
1875	984.000	25	100	1929	750.000	5	25
1879	990.000	25	100	1930	1.000.000	5	20
1883	1.000.000	20	80	1931	1.288.000	5	15
1886	1.000.000	20	70	1932	1.500.000	5	15
1888	500.000	40	250	1933	1.000.000	5	20
1890	1.000.000	20	70	1934	500.000	10	30
1893	2.000.000	15	40	1936	500.000	15	60
1896	20 1.250	7.000		1937	1.200.000	2	10
1897	487.000	30	175	1938	1.369.000	2	10
1898	500.000	30	175	1941	3.448.000	1	5
1899	1.000.000	20	70	1942	8.954.000	1	5
1900	1.000.000	10	50	1943	4.499.000	1	5
1902	500.000	20	80	1944	8.086.000	1	5
1903	500.000	20	80	1945	3.640.000	2	10
1904	500.000	20	80	1946	1.393.000	15	60
1906	500.000	25	100	1948	10.197.000	—	1
1907	1.000.000	10	30	1951	9.622.000	—	1
1908	1.000.000	10	40	1952	1.916.000	—	1
1909	1.000.000	10	40	1953	2.007.000	—	1
1910	500.000	25	100	1954	2.539.000	—	1
1912	1.000.000	10	30	1955	2.493.000	—	1
1913	1.000.000	10	25	1957	8.099.000	—	1
1914	1.000.000	5	20	1958	6.078.000	—	1
1915	1.000.000	5	20	1963	10.065.000	—	1
1918	1.000.000	5	20	1966	2.510.000	—	1
1919	2.000.000	5	15	1967	1.510.000	—	1
1920	500.000	25	120				

5 CENTIMES

Jaart.	Aantal	Z.S.	F.D.C.	Jaart.	Aantal	Z.S.	F.D.C.
1850EB	20.012.000	20	100	1876	990.000	100	600
1850AB		400	1.500	1877	978.000	100	600
1850		400	1.500	1879	1.000.000	40	250
1851		800	2.000	1880	2.000.000	10	25
1872	1.212.000	60	500	1881	2.000.000	10	25
1873	1.622.000	60	500	1882	3.000.000	5	20
1874	1.700.000	60	500	1883	3.000.000	5	20

1884	2.000.000	10	25	1926	3.000.000	1	5
1885	3.000.000	5	20	1927	2.000.000	1	5
1887	500.000	40	300	1928	2.000.000	1	5
1888	1.500.000	10	25	1929	2.000.000	1	5
1889	500.000	40	300	1930	3.000.000	1	5
1890	1.000.000	10	25	1931	5.037.000	1	5
1891	1.000.000	10	25	1932	6.000.000	1	5
1892	1.000.000	10	25	1933	3.000.000	1	5
1893	2.000.000	5	20	1934	4.000.000	1	5
1894	2.000.000	5	20	1936	1.000.000	1	5
1895	2.000.000	5	20	1937	2.200.000	1	5
1896	161.500	1500	8.000	1938	1.000.000	1	5
1897	500.000	15	80	1939	10.048.000	—	1
1898	2.500.000	3	15	1940	1.416.000	1	5
1899	1.500.000	5	20	1941	3.087.000	2	10
1900	2.000.000	3	15	1942	5.078.000	—	1
1901	3.000.000	2	10	1943	6.591.000	—	1
1902	1.000.000	5	20	1944	9.981.000	—	1
1903	2.000.000	3	15	1945	985.000	1	5
1904	1.000.000	5	20	1946	6.179.000	—	1
1905	1.000.000	5	20	1947	5.125.000	—	1
1906	3.000.000	2	10	1948	4.710.000	—	1
1907	5.000.000	2	10	1949	4.589.000	—	1
1908	3.000.000	2	10	1950	920.000	—	5
1909	2.000.000	2	10	1951	2.141.000	—	1
1910	1.000.000	3	15	1952	4.690.000	—	1
1911	2.000.000	2	10	1953	9.131.000	—	1
1912	3.000.000	1	5	1954	8.038.000	—	1
1913	3.000.000	1	3	1955	19.943.000	—	1
1914	3.000.000	1	5	1957	10.147.000	—	1
1915	3.000.000	1	5	1958	10.217.000	—	1
1917	1.000.000	2	10	1959	11.085.000	—	1
1918	6.000.000	40	150	1962	23.840.000	—	1
1919	6.000.000	1	5	1963	29.730.000	—	1
1920	5.000.000	1	5	1964	17.080.000	—	1
1921	3.000.000	1	5	1965	1.430.000	—	1
1922	4.000.000	1	5	1966	10.010.000	—	1
1925	3.000.000	1	5	1967	13.010.000	—	1

(vervolgt)

J. De M.

KORTE BERICHTEN

Ruilbeurs

De afdeling Luik houdt haar numismatische dag voor het volgende jaar op 18-4-1970 van 10 tot 17 uur in Palais des Congrès.

Voorzitter: De Heer Frère H., rue Ferd. Nicolay 15. Seraing.

Wie kan helpen?

F. J. BINGEN, Tollensstraat 11, te Capelle a/d IJssel (Nederland) vraagt het volgende:

- In de catalogus van de op 23 november 1857 bij F. Heussner te Brussel gehouden muntveiling komen de volgende kavels voor: 3109. Bewijs voor beampten bij de Amsterdamsche Omnibus-Onderneming van Jonker, koper.
3110. Idem, lood;
3111. Idem, voor de geabonneerden, 2 stuks, compositie;
3112. Idem, voor de omnibus-onderneming De Batavier.
De hierbovengenoemde stukken zijn tot nu toe in geen enkele verzameling teruggevonden. Kan een van de lezers helpen?
- Bekend zijn vernikkelde zinken tokens, waarop staat vermeld ECOLE BRAILLE, alsmede een cijfer in arabisch- en in braille-schrift. Weet een van de lezers in welke blindeninrichting deze penningen in gebruik zijn of geweest zijn?
- Kan een van de lezers mij mededelen in welke stad het hotel « Au Repos des Congolais » is of was gevestigd.
Gaarne tot wederdienst bereid.

Naklanken van de Algemene Vergadering van het EGMP te Mons

Het maandblad van September II. bevatte het relaas van de alg. verg., gehouden te Mons, maison Losseau, op zondag 22-6-69.

De andere activiteiten van die dag verdienen eveneens vermeld te worden.

De afdeling Mons heeft een opmerkelijke inspanning gedaan voor een verzekerd welslagen, waarvoor wij bijzonder de Heren Dr Orban en kan. Matagne willen gelukwensen.

De sectie Mons heeft een zeer merkwaardige tentoonstelling opgebouwd in de zalen, ter beschikking gesteld van « Le Crédit Communal ».

De officiële opening had plaats op 13 juni 1969 en werd bijgewoond door talrijke prominenten van de stad Mons.

Een zeer mooi en handig katalogus werd uitgegeven, dat een weergave bracht van de verschillende tentoongestelde thema's waarvan de meest opvallende stukken onbetwistbaar de proeven van het Koninkrijk en de munten van Henegouwen waren.

Onze leden hadden de gelegenheid deze tentoonstelling te bezoeken vóór de aanvang van de Alg. Verg.

Na een voortreffelijk middagmaal, dat een zulkdanig succes kende dat de laatste aankomers geen plaats meer vonden, kende de traditionele ruilbeurs een hoogtepunt van toeloop.

Zetfouten

Het komt wel eens voor dat een enkel drukfoutje over het hoofd gezien wordt door de redactie, dit kan door veelerlei oorzaken gebeuren, ofwel is de redactie lui ofwel overwerkt!!

Zij biedt hiervoor de kieskeurige lezer bij voorbaat haar excuus, maar laat toch de bedenking dat zij helemaal onbaatzuchtig ten zijnen dienste staan.

Zo is er een zetduiveltje blijven steken in het artikel « De Westgothen in Spanje », , bul. 7-8, 1969. Op blz. 100, 16^e laatste regel moet er gelezen worden, bij de opsomming van de koningen ; Pius in plaats van pous.

ECHO'S UIT DE NUMISMATISCHE WERELD

Bahrain

500 Fils 1968. Zilver.

Guernsey

5 et 10 neue pence 1968. Cupro-nikkel.

India

10 et 20 Paise 1968. Cupro-nikkel.

Jordanie

1/4 Dinar 1969. Cupro-nikkel. — Geslagen voor de F.A.O.

Pakistan

2 Paise 1968. Aluminium.

25 Paisa 1968. Cupro-nikkel.

Philippines

1 Peso 1969. Zilver. Herdenking van de 100^e verjaring van de geboorte van Emilio Aguinaldo.

Syrie

25, 50 Piastres et 1 Livre 1968. Het gaat hier niet om de serie van de F.A.O.

Tunesie

1/2 Dinar 1968. Cupro-nikkel.

België

Stukken van 10 fr. « uncirculated » kunnen slechts geleverd worden na einde oktober.